

करायला गेलो एक

ब्रिटिशांच्या कारकीर्दीत दिल्लीत नागांचा सुळसुळाट झाला होता; इतका, की नाग मारून त्याची शेपटी दाखवणाऱ्याला सरकारने बक्षिस देऊ केलं. परिणामी सुरुवातीला नागांची संख्या घटली. पण त्यानंतर मात्र काही हरहुन्नरी माणसांनी बक्षिसाच्या लोभाने नागांची पैदासच सुरू केली. त्याबरोबर सरकारने बक्षिस रद्द केलं. तेव्हा त्या नागोत्पादकांनी आपल्याकडली जनावरं मोकाट सोडून दिली. नागांची संख्या एकाएकी वाढली! नागसत्राचा प्रकल्प सुरू करताना सरकारने लोकांची मनोवृत्ती ध्यानात घेतलीच नव्हती!

‘केळ्याची शिकरण करायला गेली; दोनच पडले दात!’ हे आपण लहानपणापासून ऐकत असतो. एक करायला जाता ध्यानीमनी नसलेलं दुसरंच काही घडतं या तत्वाचा तेव्हापासूनच आपल्याला पदोपदी प्रत्यय येत असतो. आणि तरीही आपल्याला त्याची ठेच लागतेच. अशा अनपेक्षित परिणामांची कारणं वेगवेगळी असतात.

बहुतेक कामं तात्कालिक फायद्यासाठी करायला घेतलेली असतात. त्यांत दूरचा विचार केला जात नाही. ऑस्ट्रेलियातल्या लोकांनी खाण्यासाठी ससे पाळले. आधी स्वतःपुरते, मग विक्रीला असं करता-करता ससे फोफावले; शेतांची, धान्यसाठ्यांची नासधूस करायला लागले! त्या नुकसानाला मुख्यत्वे सशांच्या वाढीबद्दलचं अज्ञान कारणीभूत झालं.

पण ‘घडणारं दुसरंच’ अनपेक्षित असलं तरी प्रत्येक वेळी ते वाईटच असतं असं नाही. सिल्व्हर नावाचा माणूस पक्का गोंद शोधत होता. त्याचा प्रयोग फसला आणि पुन्हापुन्हा चिकटणारा पण तात्पुरता ‘अलगद’ गोंद बनला. आठवणीसाठी तात्पुरती नोंद करणाऱ्या ‘पोस्ट-इट’ चिठोऱ्यांवरून तो फसलेला गोंद आता यशस्वीरीत्या घरोघरी वापरला जातो!

वाढलेल्या रक्तदाबावरचा इलाज म्हणून फारशा प्रभावी नसलेल्या मिनाॅक्सिडिल नावाच्या औषधाने रुग्णांचे केस गळायचे थांबले! लोकांनी ते पोटात न घेता टकलावरच चोपडलं; रक्तदाबाऐवजी ते केसगळतीवरचाच रामबाण इलाज ठरलं.

सोळाव्या शतकातल्या एका डच खलाशाने जहाजातून न्यायच्या वाईनने कमी जागा व्यापावी म्हणून ती उकळून डिस्टिल केली. विकायच्या वेळी तिच्यात पाणी घालायचा त्याचा विचार होता. पण किंचित करपल्यामुळे ते मद्य अत्यंत रुचकर झालं आणि ब्रॅन्डी नावाने लोकप्रिय झालं.

रबराला पर्याय शोधताना टॉमस अँडॅम्सने चिकल नावाच्या झाडाचा डिंक वापरून बघितला. ते काही जमलं नाही. वैतागाच्या भरात तो डिंक त्याने तोंडात टाकून चेंवाने चावला; त्याच्यावर

त्याने सगळा राग काढला; राग निवल्यावरही तो डिंक तोंडात टिकून राहिला. तोच डिंक आता च्युइंग-गम म्हणून सर्वतोमुखी झालेला आहे!

‘करू जाता गणपती, घडली माकडमूर्ती’ हा अनुभव कधीकधी त्या क्षणापुरता निराश करतो. पण जगातले अनेक महत्त्वाचे बदल अशा फसलेल्या प्रयोगांमुळेच झाले आहेत. मग निराश व्हावंच कशाला? नित्य नवे प्रयोग करत रहावं; प्रयोग फसला की त्यातून नवंच काहीतरी निष्पन्न होतं आहे का ते शोधावं आणि अचानक उघडलेल्या नव्या दारांतून नव्याच वाटा शोधत जावं.

डॉ. उज्वला दळवी

-ujjwalahd9@gmail.com

(‘esakal.com’ च्या सौजन्याने)